

עיצוב גבולות ישראל: הערות לאסטרטגיה לאומית

כמעט יובל שנים אחזה ישראל בפרדיגמה כושלת של 'שטחים תמורת שלום', תוך קידוש הגבולות שנקבעו בעבר הרחוק. התמורות במזרח התיכון מחייבות תפיסה חדשה

ארץ ישראל, המקום שבו יממש העם היהודי את ריבונותו בביטחון ויהיה 'אדון לגורלו', עמדה בליבת תכליתה של הציונית המדינית. גבולותיה של הריבונות היהודית היו תמיד נתונים במחלוקת, בשל נסיבות היסטוריות, אילוצים מדיניים-צבאיים, או בשל תפיסות אידיאיות. קרוב ל-150 שנה חלפו מאז ראשית העליות הציוניות, והעם היהודי ששב לארצו עדיין אינו חי בגבולות מוגדרים ומוכרים. מפעל עיצוב הגבולות של העם היהודי בארץ ישראל הוא מאבק לאומי שלמענו הקריב העם היהודי קורבנות אין ספור ותשומות לאין שיעור.

ברשומה זו אבקש לפרוס את תפיסת עיצוב הגבולות של מדינת ישראל במבט צופה פני עבר ועתיד. אבחן את נוסחאות ניהול הסיכונים ואת הפרדיגמות השונות בתפיסה זו ואת התהוותן לצד התהוות תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל והתמורות האזוריות שחלו במזרח התיכון. לסיום אציע תיקונים ושיפורים לאסטרטגיה הלאומית הנוגעת לעיצוב גבולותיה של ישראל, המושפעת גם מהמרחב כולו ומשפיעה עליו.

אי אפשר להבין את תהליך עיצוב גבולות מדינת ישראל ללא מבט היסטורי מרום גבוה. בשל החשיבות הרבה של נקודת הפתיחה, שהשפעתה ניכרת עד ימינו, אתחיל את הדיון מתוך שיבה לאחור, אל נקודת ראשית הצירים בסדר העולמי החדש במזרח התיכון שלאחר מלחמת העולם הראשונה: ועידת סן-רמו. משם אנווט בזהירות

ח"כ צבי האוזר, עו"ד, הוא יו"ר ועדת החוץ והביטחון של הכנסת ה-23 ומועמד מטעם מפלגת 'תקווה חדשה' לכנסת ה-24. מזכיר הממשלה בממשלת נתניהו השנייה. שימש יו"ר היחידה למען הגולן.

בציר הזמן לעבר משטר המנדט, הקמת מדינת ישראל ואתגריה של המדינה הצעירה בהרחבה של גבולות בני הגנה וביסוסם.

אעצור לאחר כיובל שנים, בשנת 1973, במלחמת יום הכיפורים, אשר סימנה שינוי מצב באסטרטגיה הלאומית בכל הקשור לטריטוריה ולגבולות. מנקודה זו אנוע לאורכם של ציוני דרך מרכזיים הנפרסים עד לימינו, ומסמנים את השינוי שעוברת ה'טריטוריה' – ממרכיב ביטחוני לאומי, למרכיב מרכזי באסטרטגיה הלאומית החדשה למימוש שלום עם מדינות האזור.

הדיון הטריטוריאלי בהקשרו של העם היהודי שונה מכל דיון טריטוריאלי אחר בעולם. בניגוד לגלימה הקולוניאליסטית-אימפריאליסטית שמנסים גורמים המתנגדים לריבונות יהודית בארץ ישראל לעטות עליו, מדובר במימוש רעיון עתיק יומין של ריבונות העם היהודי בחטיבת קרקע היסטורית מכוונת של הציביליזציה שלו. אירוע ייחודי בתולדות העמים של קהילה שנאלצה לנטוש את הטריטוריה שלה, וחרף מכשולים אין קץ שמרה על הגדרה משותפת כעם. לאחר כאלפיים שנים חוזרת אותה קהילה לאותה טריטוריה מכוונת. חזרה זו קיבלה את הדחיפה המכוונת לפני כמאה שנה, בנקודה שבה נתחיל את מסענו.

1973-1920 | טריטוריה ככלי למימוש ריבונות

ב-29 באפריל 1920, בסן-רמו שבשווייץ, התכנסו נציגי המעצמות שניצחו במלחמת העולם הראשונה. בוועידה השתתפו נציגי איטליה, צרפת ובריטניה ומשקיפים מארה"ב, יוון ויפן. הנציגים דנו בעתיד שטחי המזרח התיכון שהיו בשליטת האימפריה העות'מאנית במשך 400 שנים. הם הביאו לעולם שני רעיונות חסרי תקדים.

הרעיון הראשון, שהגה במקור נשיא ארה"ב וודרו וילסון, הציע כי בשטח שבו שלטה האימפריה העות'מאנית יש להחיל שלטון מנדטים. הלכה למעשה מדובר בהסדר לניהול השטח לטובת העמים היושבים בו, במטרה לסייע להם להגיע לידי עצמאות אחרי מאות שנות שליטה עות'מאנית-אימפריאלית. מדובר בגישה הפוכה לגישה הקולוניאליסטית שהייתה נהוגה על ידי אומות העולם עד אותה העת. בגישה הקולוניאליסטית, לאחר שנכבש שטח, המעצמות המנצחות ניצלו את משאביו, והאזור והיושבים בו הפכו לכלי בשירות האימפריה. בגישת המנדט, האימפריה מתבקשת לשרת את האזור, ולאפשר לעמים היושבים בו לעמוד על רגליהם ולהקים מדינות. המעצמות החליטו על הקמת שלושה מנדטים במזרח התיכון: שני מנדטים נפרדים בניהול בריטי: מסופוטמיה (עיראק) ופלשתינה – ארץ-ישראל (הכולל את השטח המשתרע משתי גדות הירדן) ומנדט אחד צרפתי – על סוריה ולבנון.

הרעיון השני שגיבשו המעצמות בוועידת סן-רמו היה מהפכני וחדשני עוד יותר, יש שיאמרו מופרך. האומות המנצחות החליטו ששטח המנדט על ארץ ישראל יוענק לעם

היהודי. מדובר בהחלטה חסרת תקדים במונחים היסטוריים, המייעדת טריטוריה לעם בן כ-14 מיליון נפש, שאיננו דומיננטי בה באותה העת, שכן רובו המוחלט מפוזר ברחבי העולם.¹

כך, בתום 400 שנות שליטה של האימפריה העות'מאנית, בין שמדובר בהבנה עמוקה בצורך בתיקון עוול היסטורי, ובין בהסתכלות רומנטית או בהשפעה מהקשרים דתיים או מאתוסים יודו-נוצרים, החל להתגשם חזונו של הרצל להקמת בית לאומי לעם היהודי בטריטוריה המכוננת שלו. יש אף שיאמרו – 'מדינה שבדרך'.

הייתה זו החלטה היסטורית אמיצה ומרחיקת לכת ששינתה מציאות בת קרוב לאלפיים שנה. מנהיגי בריטניה, צרפת ואיטליה, עם נציגי יפן, יוון, בלגיה ומשקיפים אמריקנים, אימצו בכך פורמלית את הצהרת שר החוץ הבריטי, הלורד בלפור, שניתנה 30 חודשים לפני ועידת סן-רמו.

החלטתם של נציגי המעצמות בסן-רמו בנוגע לארץ ישראל קיבלה ביטוי מעשי ביולי 1922, עם אישור חבר הלאומים לכתב המנדט הבריטי על ארץ ישראל. בהמשך, לאחר מלחמת העולם השנייה, עוגן המנדט הבריטי שנוולד בסן-רמו במגילת היסוד של ארגון האומות המאוחדות (שהחליף את חבר הלאומים) על מטרתו הקונקרטית: הקמת בית לאומי לעם היהודי.

עצמאות יהודית בארץ ישראל הפכה אפוא למשפט העמים. ועידת סן-רמו הכירה באופן תקדימי, בעת החדשה, בקשר בין העם היהודי, באשר הוא, לארצו, ועיגנה אותו רשמית בכתב המנדט. בכך הפך רעיון זה לעיקרון יסוד במשפט הבינלאומי. למרבה הצער, מאה שנים מאוחר יותר עדיין יש מי שבוחר להתעלם מאירוע היסטורי מכונן זה בדיון הפוליטי העכשווי.

על החלטת סן-רמו צריך להביט גם במבט אזורי. בבחינה היסטורית של מאה שנות ההתפתחות של כל אחד משלושת המנדטים – זה של עיראק, זה של לבנון וסוריה, וזה של פלשתינה-א"י – אפשר לומר בפסקנות כי המנדט על ארץ ישראל מימש באופן הטוב ביותר את הרעיון פורץ הדרך והמתקדם שייעדו לו מנהיגי המעצמות המנצחות אי-שם לפני מאה שנים – הבאת קדמה, יציבות ורווחה לשטח נתון.

פרסום הצהרת בלפור ב-1917 והחלטת ועידת סן-רמו ב-1920 דרכו את שעון ההיסטוריה במסע הארוך לעיצוב גבולות מדינת היהודים. במקביל לגבולות המנדט הבריטי שהתפרס על שתי גדותיו של הירדן וכלל את שטחה המערבי של ארץ ישראל ואת שטחה הנוכחי של ממלכת ירדן, הציגה התנועה הציונית הצעת גבולות משלה המתחשבת בטופוגרפיה הטבעית, בתשתיות ובמקורות המים בצפונה של הארץ ובדרומה. גבולות הריבונות היהודית בעיני מנהיגי התנועה הציונית השתרעו אז בצפון עד הגבול הטבעי של הגליל העליון, לאורך נהר הליטני; במזרח – לאורכה של מסילת הברזל החיג'אזית; בדרום מערב – לאורך תוואי נחל אל-עריש. הייתה

זו ראשיתו של הדיון על עיצוב הגבולות המעשיים, להבדיל מ'גבולות ההבטחה' האמוניים.²

שנתיים לאחר ועידת סן-רמו, ב-1922, החליטה בריטניה לנתק את עבר הירדן המזרחי משטח המנדט שיועד לשמש בית לאומי לעם היהודי ולכונן בו אמירות ערבית בחסות בריטית. 25 שנים לאחר מכן, ב-1947, התקבלה החלטה 181 של האו"ם אשר כונתה 'תוכנית החלוקה', וקבעה שמדינת היהודים תשתרע על כ-60% משטח המנדט הבריטי שנותר ממערב לירדן; ביתרת השטח, גרסה התוכנית, תוקם מדינה ערבית נוספת.

מתוך ראייה היסטורית ולאומית מפוכחת אימצה התנועה הציונית את ההצעה, אף שבכך הסתפקה התנועה בשטח שהוא פחות משליש מתביעותיה הטריטוריאליות כפי שהוצגו שלושים שנה קודם לכן. ב-1948 הכריזו מנהיגי היישוב העברי על שטח זה כשטח הריבוני של מדינת היהודים, והקימו בו את מדינת ישראל. הערבים סירבו לקבל את תוכנית החלוקה, דבר שהוביל את ישראל למלחמת העצמאות, שדוד בן-גוריון כינה 'מלחמת הקוממיות'.

תוך התמודדות עם פלישת חמישה צבאות ערביים, הרחיבה ישראל את גבולותיה מ-60% משטח המנדט הבריטי בחלקו המערבי של הירדן ל-78% ממנו, וזאת לאחר מלחמה עקובה מדם. בסוף המלחמה התייצבה המדינה היהודית הצעירה בגבולות המוכרים לנו כ"גבולות 48", אך בפועל היו אלה גבולות הפסקת האש שהושגה בשנת 1949. גבולות 48 – אשר בפרפרזה על דבריו של שר החוץ הישראלי דאז, אבא אבן, כונו "גבולות אושוויץ" – לא היו גבולות בני הגנה; הם הזמינו מלחמת הכרעה נוספת, וזו לא איחרה לבוא.

19 שנים לאחר אותה הפסקת אש, ניצבה ישראל שוב אל מול איום קיומי. בשנת 1967 סיימה ישראל, כנגד כל הסיכויים, מלחמת בזק בת שישה ימים בלבד בהרחבת גבולות ניכרת. הגבולות החדשים כללו את כל ארץ ישראל שממערב לירדן – כלומר, השטח שהמנדט הבריטי הועיד למדינה היהודית – וכן את חצי-האי סיני ואת רמת הגולן.

*

אם כן, ביובל השנים שלאחר ועידת סן-רמו עיצבה התנועה הציונית את הטריטוריה המכוננת שלה. מבט על עיצוב הגבולות מעלה כי רק לאחר מלחמת ששת הימים התייצבה ישראל לראשונה על גבולות בני הגנה. שש שנים לאחר מלחמת ששת הימים פרצה מלחמת יום הכיפורים. מלחמה שאפשר לראות בה 'קו פרשת מים' בהיסטוריה המדינית של התנועה הציונית.

בחלוקה גסה אפשר לומר כי בחמישים השנים הראשונות, מסן-רמו ועד מלחמת יום הכיפורים, התמקדה ההנהגה הציונית בהתבססות טריטוריאלית ובעיצוב גבולות כמרכיב ליבה של תפיסת הביטחון הלאומי; ובחמישים השנים שחלפו ממלחמת יום

הכיפורים, מוקדו המאמצים הלאומיים בעיצוב הסדרי שלום כבסיס לתפיסת ביטחון לאומי חדשה.

1974-2020 | ויתור על טריטוריה ככלי למימוש שלום

את הפרדיגמה שמעצבת את תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל בעשורים האחרונים אפשר לכוון בשמה המוכר: "שטחים תמורת שלום".

לפי תפיסה זו, שהתקבלה אם לא להלכה אז לפחות למעשה, הסדרי שלום הם מרכיב ליבה בביטחון הלאומי, והם בני השגה. בעזרתם נגיע לשלום-אמת, לסיום הסכסוך הישראלי-ערבי ולקץ התביעות של אויבינו. כדי להגיע להסדרי השלום הללו תהיה ישראל מוכנה לשאת ולתת על שטחים שבהם היא שולטת, ואף לסגת מהם. בפרדיגמה חדשה זו, טריטוריה הפכה מכלי למימוש ריבונות לכלי למימוש שלום.

כפי שנראה להלן, מהרגע שבו אימצה מדינת ישראל לראשונה את פרדיגמת 'שטחים תמורת שלום', היא הרחיבה באופן עקבי את מקדם הסיכון בנוסחת ניהול הסיכונים שנגזרה ממנה – וזאת גם כאשר המציאות טפחה על פניה.

ראשיתה של תפיסה זו נבטה ימים אחדים לאחר סיום מלחמת ששת הימים, כאשר ממשלת ישראל קיבלה החלטה, חשאית באותה עת, שלפיה ישראל מוכנה לשוב לקו הגבול הבינלאומי תוך התחשבות בצורכי הביטחון שלה, לטובת השגת שלום.³ כחודש מאוחר יותר, ביולי 1967, הניח שר העבודה, יגאל אלון, על שולחנה של הממשלה את מה שזכה לימים לכינוי 'תוכנית אלון', אשר הציעה להשאיר בידי ישראל חלק משטחי יהודה ושומרון ששוחררו במלחמת ששת הימים, ואת חלקם האחר להעביר לשליטת הפלסטינים, והם ינהלו אותם במודל אוטונומי או בקונפדרציה עם ממלכת ירדן. הרעיון שמאחורי תוכנית אלון היה של פשרה טריטוריאלית ולא של נסיגה מלאה.

מימושה בפועל של הפרדיגמה החדשה בתפיסת הביטחון הלאומי החל בהסכמי ההפרדה בסיני ובגולן שהושגו לאחר מלחמת יום הכיפורים,⁴ ונמשך בהסכם החיץ עם מצרים ב-1975.⁵ נראה שמוראות מלחמת יום הכיפורים, האבדות בנפש, ההפתעה והמחדל, החשש מ"חורבן בית שלישי", והמחאה הציבורית שהתעוררה בעקבות המלחמה – כל אלה גרמו להבשלת חשיבה מדינית מעודכנת המבכרת שלום על פני שטחים. אם שר הביטחון דאז משה דיין אמר לפני מלחמת יום הכיפורים את המשפט "טוב שארם א-שיח' בלי שלום מאשר שלום בלי שארם א-שיח'", התפיסה הפוליטית הרווחת לאחר מלחמת יום הכיפורים הייתה הפוכה.

לראשונה החלה ישראל לבצע צעדים מדודים לאורה של נוסחת ניהול סיכונים וסיכויים שעיקרה נכונות לוותר על טריטוריה בתמורה לסיכוי להשגת שלום

ונורמליזציה עם העולם הערבי. פרדיגמה שהושתתה על ההנחה כי שורש הסכסוך של ישראל עם העולם הערבי הוא טריטוריאלי.

בנקודה זו חשוב להזכיר כי המחשבה באותן שנים על פינוי ההתיישבות שקמה בשטחים המשוחררים הייתה טאבו. התפיסה ששלטה במחשבה המדינית הישראלית עוד מימי ראשית היישוב הייתה: "במקום שבו תחרוש המחרשה היהודית את התלם האחרון שם יעבור גבולנו".⁶ פרדיגמה זו הייתה השלטת עד ההכרעה הדרמטית של מנחם בגין בהסכם קמפ-דייוויד לסגת מ-100% משטח סיני על גושי ההתיישבות שבו, ששברה את הטאבו והפכה את שינוי הפרדיגמה מהלכה למעשה. לא רק טאבו פינוי היישובים בוטל בהסכמי קמפ-דייוויד – גם תפיסת הפשרה הטריטוריאלי נמחקה. נכונות בגין לנסיגה מלאה מסיני, 'עד הסנטימטר האחרון', יצרה תקדים אזורי וחישיקה לעתיד לבוא הן את הסורים והן את הפלסטינים לעמדות קשוחות ובלתי מתפשרות של 'הכול או לא כלום'.

הסכם השלום עם מצרים הביא איתו שינוי חשוב נוסף שנותר אגבי בין דפי ההיסטוריה: הוא הכשיר רעיון שנראה עד אז בלתי נתפס בשיח הישראלי, ועמדה שהייתה מקובלת רק בשוליים בתוכו – רעיון הישות המדינית הנוספת ממערב לירדן. דרך הסכמי קמפ-דייוויד, הכירה ישראל רשמית ברעיון של שתי ישויות בארץ ישראל וקיבלה לראשונה את האפשרות של אוטונומיה רחבה לפלסטינים ביהודה ושומרון, וגם בעזה המנותקת מטבורה של ירדן. היו במהלך זה משום הרחבה מסוימת של נוסחת ניהול הסיכונים ויישום חלקי של רעיון הנסיגה מסיני גם ביהודה, שומרון ועזה.

בשנת 1993 הורחבה נוסחת הסיכון הישראלית. ישראל נטשה הלכה למעשה את רעיון האוטונומיה ו'עיקלה' שינוי תפיסתי המכשיר עצמאות פלסטינית, גם אם מוגבלת ומפורזת. ישראל אימצה תפיסת מציאות שלפיה לרוב הפלסטינים יש עניין בשלום ובפשרה, ורק מיעוט רוצה בהשמדתה. כפועל יוצא מכך הביעה ישראל נכונות לדון בויתורים טריטוריאליים שמשמעותם הלכה למעשה היא חזרה לגבולות 1967 ביהודה ושומרון עם תיקוני גבול מינוריים. בזירה הפלסטינית הבשילה הנכונות להסכמי אוסלו, ובזירה הסורית נוצרה נכונות ישראלית רשמית לנסיגה מרמת הגולן.

ב-2005 הרחיבה ישראל את נוסחת ניהול הסיכונים שלה עוד יותר: היא הכריזה על נכונותה לסגת באופן מלא וחד-צדדי וללא כל הסכם מכל רצועת עזה ולפנות יישובים ומתיישבים, לרבות מ"התוחמת הצפונית", גוש יישובים סמוך לגבול ישראל המשתרע על אזור חיץ הגנתי. היציאה מעזה באותו קיץ הייתה המהלך המדיני-ביטחוני הדרמטי ביותר ובעל מרכיב הסיכון העז ביותר בהיסטוריה של רעיון הנסיגה הטריטוריאלי: נסיגה ללא כל הסכמות או ערבויות ביטחוניות הן מרצועת עזה והן משטח בצפון השומרון תוך פינוי כ-9,000 מתיישבים מבתיים והריסה עד היסוד של 22 היישובים שבהם חיו.

ב-2009 קיבל רעיון "שתי המדינות" תפנית שחידדה את חוסר ההסכמה על קווי המתאר של הרעיון המסדר של חלוקת הארץ. היה זה הניסיון הישראלי להבחין בין חזון של "שתי מדינות", לחזון של "שתי מדינות לשני עמים". את עיקרה של ההבחנה הציג ראש הממשלה בנימין נתניהו בנאום בר-אילן, ובו התקבל לראשונה רעיון שתי המדינות על ידי גורם פוליטי מוביל בימין הישראלי. נתניהו שבר את הטאבו על הכרה בזכותם של הפלסטינים למדינה, אך עשה זאת בתנאי כפול: הכרה פלסטינית מקבילה בזכותם של היהודים למדינת לאום ופירוזה של המדינה הפלסטינית בערבות בינלאומית.

באזוניים ישראליות לא היה מדובר בהבדל מהותי, אך לאוזוניים פלסטיניות הייתה בכך הבחנה בין שתי תפיסות מאבק. התפיסה הפלסטינית הפרגמטית הציגה כל השנים עד אז עמדת פשרה שבמסגרתה יש לכונן מדינת לאום פלסטינית על כל שטחי יהודה, שומרון ועזה, ללא נוכחות יהודית – שהרי בראייתם כל ההתיישבות היהודית בארץ ישראל היא קולוניאליזם – ולצידה תתקיים מדינה ישראלית דו-לאומית. זו, כאמור, התפיסה הפרגמטית הפלסטינית; הגישה הפלסטינית הניצית יותר שוללת את קיומה של מדינת ישראל מכול וכול.

אל מול חזון 'שתי המדינות' הפלסטיני – מדינת לאום פלסטינית לצד מדינה ישראלית דו-לאומית – הציג הצד הישראלי מאז הסכמי אוסלו את חזון 'שתי מדינות לשני עמים' שמבוסס על תפיסה שלפיה מימוש ההגדרה העצמית בתוך גבולות מדינת ישראל היא זכותו הבלעדית של העם היהודי – כלומר, ישראל אינה מדינה דו-לאומית וגם לא תהיה – והעם הפלסטיני יהיה זכאי למימוש הגדרתו העצמית במדינה הפלסטינית בלבד. ייעודו של מודל זה היה לאפשר הסכם שלום שיתבסס על רעיון 'קץ לתביעות וסוף לסכסוך'.

כמי שליווה מקרוב את המו"מ עם הפלסטינים בין השנים 2009–2013 אוכל להעיד כי המערכת הפלסטינית הפרגמטית מעולם לא הכירה ברעיון של 'שתי מדינות לשני עמים' אלא כאמור בחזון 'שתי המדינות' בלבד – מדינה פלסטינית עצמאית לצידה של מדינה ישראלית דו-לאומית. הפלסטינים לא הכירו מעולם בהכרעה ההיסטורית שמיוש זכות ההגדרה העצמית במדינת ישראל הוא בלעדי לעם היהודי. הם התעקשו ומתעקשים על שוויון זכויות לאומי-קולקטיבי בין הרוב היהודי למיעוט הפלסטיני במדינה הישראלית. הם עומדים על תביעתם להכרה בזכות ההגדרה עצמית פלסטינית בלי להכיר בזכותו של העם היהודי להגדרה עצמית. כדי להצדיק אפליה לרעה של היהודים בשיח הזכויות הלאומי הם אוחזים בטענה כי היהדות היא דת ולא לאום, ולכן הם אינם מכירים ב'עם היהודי' אלא רק ב'דת היהודית'. תפיסה עקרונית פילוסופית זו של ההנהגה הפלסטינית (החופפת את עמדת ההנהגה של המפלגות הערביות-ישראליות) לא השתנתה עד רגע כתיבת שורות אלה, והיא ליבת הסכסוך עד היום.

כחמישה עשורים חלפו מאז מלחמת יום הכיפורים, עשורים שבהם מומשה פרדיגמת 'שטחים תמורת שלום'. עשורים אלה אופיינו בניסיונות חוזרים ונשנים של ישראל להגיע להסדרים עם שכנותיה למרות סיכונים מרחיקי לכת, מתוך שאיפה לשלום וכדי לעצב סופית את הטריטוריה שבה תמומש זכות ההגדרה העצמית של העם היהודי. הטבלה המצורפת נותנת פרספקטיבה על הניסיונות הישראליים להגיע להסדר ועל המחירים שישראל ניאיתה לשלם:

'שטחים תמורת שלום' - ויתורים ונכונות לויתור על שטח, 1974-2014

שנה	מסגרת	ויתור או נכונות לויתור
1975-1974	הסכמי ההפרדה והסכמי הביניים בגולן ובסיני	ישראל נסוגה מרצועות שטח בסמוך לגבול ומשדות הנפט לאורך תעלת סואץ.
1982	הסכם השלום עם מצרים	ישראל נסוגה מכל חצי-האי סיני תוך פינוי ההתיישבות האזרחית שמנתה כ-3,000 תושבים.
1992	משא ומתן בין ישראל וסוריה	נכונות ישראלית לסגת מרמת הגולן.
1993	הסכם אוסלו	ישראל נסוגה מעזה ומיריחו ומעבירה אותם לשליטת הרשות הפלסטינית.
1995	הסכם אוסלו ב'	ישראל משלימה נסיגה מכ-40% משטח של יהודה ושומרון, שבהם חיים כ-95% מהאוכלוסייה הפלסטינית, ומעבירה אותו לשליטה של הרשות הפלסטינית.
1996	הסכם חברון	ישראל מעבירה כ-80% מחברון לשליטת הרשות הפלסטינית.
2000	שיחות קמפ-דייוויד	מתקיים ניסיון להגיע להסדר קבע עם הפלסטינים, שבמסגרתו מציע ראש הממשלה אהוד ברק נסיגה ישראלית של כ-88% משטחי יהודה ושומרון שנשארו בשליטה ישראלית. הניסיון נכשל.
2005	'ההתנתקות'	ישראל נסוגה חד-צדדית מ-100% משטח רצועת עזה, תוך פינוי של כ-9,000 אזרחים מהשטח, מפעל התיישבות בן כ-30 שנה.
2007-2008	שיחות אולמרט-לבני-אבו מאזן	מוצעת לפלסטינים נסיגה משטח של 94% משטחי יהודה ושומרון.

בתיובו של ראש ממשלת טורקיה, ארדואן, ראש הממשלה אולמרט מציע נסיגה מכל שטח הגולן למעט רצועה על שפת הכינרת. אסד מתעקש על נסיגה אל מעבר לגבול הבין-לאומי, לגבול שהכיל אזורים שבהם הייתה נוכחות סורית לפני מלחמת ששת הימים.	מו"מ בין ישראל וסוריה ⁷	2008
בתיובך אמריקני ראש הממשלה נתניהו מביע נכונות לנסיגה מהגולן תמורת ניתוק הקשר בין סוריה לאיראן. משא ומתן זה מתנהל עד פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה ואז נקטע. ⁸		2011-2009
ניסיון אחרון של ממשל אובמה לקדם את הרעיון של שטחים תמורת שלום. הניסיון מקבל תגובה עקרונית חיובית ישראלית אך ללא רגל מסיימת פלסטינית.	'יוזמת קר'	2014

במבט מסכם: במסגרת הניסיון להגיע לשלום עם שכנותיה נסוגה ישראל מאז סיום מלחמת יום הכיפורים מ-100% משטח סיני, 100% משטח רצועת עזה ו-40% משטחי יהודה ושומרון. חלק מנסיגות אלה לווה בשפיכות דמים, חלק בעקירת אנשים וקהילות מבתים. מה שנותר לבסוף מהשטח שבשליטת ישראל, שלא נכלל בקווי הפסקת האש משנת 1949 ("גבולות 48"), הוא 60% משטחי יהודה ושומרון (שטח C), וגם בו מנהלים הפלסטינים זה שנים מערכת השתלטות נרחבת.⁹ לצד זאת קיימה ישראל נכונות רציפה לנסיגות שלא יצאו לפועל ברמת הגולן וביתרת השטח ביהודה ושומרון.

השפעת מדיניות 'שטחים תמורת שלום' על החוסן הלאומי

מימושה של אסטרטגיית 'שטחים תמורת שלום' לא היה מתאפשר לולא השינוי שחל בחברה הישראלית במשך השנים – תהליך מורכב של נכונות לפשרה. החברה הישראלית גילתה נכונות לוותר על חבלי ארץ שהם לכל הדעות הטריטוריה המכוננת של ערש תרבותה, שפתה ודתה. הדיון האידיאית-תרבותי של משמעות הוויתור נדחק לשולי השיח הביטחוני ונידון, אם בכלל, רק בהקשר תיאולוגי-דתי. כמו כן, נדמה שגובשה הסכמה ציבורית מוגבלת על נכונות לנטילת סיכונים מהותיים בכל הנוגע לביטחון האישי של אזרחי ישראל, בתמורה לסיכוי לשלום, לרבות סיכונים הנובעים מהתמודדות עם איזמים ישירים בנשק תלול-מסלול על שטחים צפופי אוכלוסייה אזרחית.

הסנטימנט הפוליטי בישראל שדחף לעשיית "פשרות כואבות" הסכים לעשות זאת גם במחיר של איזמים מחושבים על הלכידות החברתית. הפרדיגמה של "שטחים תמורת שלום" והביטויים הקונקרטיים שלה עוררו התנגדות אותנטית ורבת גוונים לאורך

שנים ארוכות – מפעולות 'גוש אמונים' בשנות ה-70, דרך 'התנועה לעצירת הנסיגה מסיני' בראשית שנות ה-80, תנועות המחאה נגד הסכמי אוסלו בשנות ה-90 והמאבק בתוכנית ההתנתקות ב-2005; אך הדבר לא ערער את הנחישות לממש את הפרדיגמה שנתפסה בעיני חסידיה כמפתח אסטרטגי לשגשוג לאומי, אף במחיר חריצת חריצים עמוקים בחברה הישראלית וסדיקת לכידותה. לשפל המדרגה בריסוק הלכידות החברתית הגענו ברצח ראש הממשלה יצחק רבין בניסיון לבלום את תהליכי אוסלו והנסיגה מהגולן. יש הסבורים כי שורשי המשבר הפוליטי שישאל חווה בימים אלה, העוינות הכמעט עיוורת של חלקים מסוימים בחברה הישראלית כלפי חלקים אחרים וכלפי מוסדות המדינה, לרבות אובדן האמון ברשות השופטת בקרב ציבורים גדולים – כל אלה נעוצים באותם אירועים טראומטיים במסע הישראלי אל השלום, בפרט אלה הקשורים בהעברת אוכלוסייה אזרחית ממקומה.

מכל שלל המהלכים שנקטה ישראל בשם הסיכוי לשלום – הנסיגה החד-צדדית מרצועת עזה ועקירת ההתיישבות הישראלית בתוכה הן שהביאו לנקודת המפנה בהלך הרוח של הציבור הישראלי. לאחר שהסכמי אוסלו והאינתיפאדה השנייה שהגיעה אחריהם ערערו את האמונה הישראלית בפרדיגמת 'שטחים תמורת שלום', ה'ניסוי בבני אדם' שביצעה ישראל ברצועת עזה היה במונח מסוים לקו פרשת המים אשר שבר את התמיכה הציבורית בפרדיגמה ששלטה בשיח המדיני-ביטחוני מאז מלחמת יום הכיפורים. לימים השתרר בחברה הישראלית קונצנזוס כמעט מלא, מימין ומשמאל, כי את נוסחת ניהול הסיכונים שאומצה בניסוי ברצועת עזה לא תוכל ישראל לאמץ ביהודה ושומרון. אם לסכם זאת במשפט: עוטף יהודה ושומרון לא יהיה לעוטף עזה.

לסיכום, נוסחת ניהול הסיכונים שלקחה על עצמה ישראל בין השנים 1974–2014 הייתה מרחיבה, שלא לומר נועזת. מדינת ישראל קיבלה החלטה אסטרטגית לאמץ פרדיגמה הרואה בסכסוך עם העולם הערבי סכסוך טריטוריאלי. כפועל יוצא מכך הציעה ישראל ויתורים טריטוריאליים מרחיקי לכת, למען הסיכוי לשלום. בחזית הפלסטינית והסורית בוצעו מהלכים מרחיקי לכת עד כדי סיכון הביטחון הלאומי ובמחיר נלווה של ערעור הרקמה השברירית ממילא של החברה הישראלית הצעירה עדיין. למרות כל המהמורות והקשיים, בחרה ישראל במשך היובל האחרון לצעוד בכיוון אחד ברור.

2020-1973 | המזרח התיכון: תקוות מול מציאות

בציר הזמן של קרוב לחמישים השנים האחרונות יש לבחון את המאמץ הישראלי להגיע לשלום אל מול התמורות האזוריות, שרובן התרחשו במזרח התיכון באותן שנים שבהן אימצה ישראל את אסטרטגיית ה'שלום תמורת שטחים'.

מרגע שנבחן את ההתנהלות הישראלית בהקשר אזורי נוכל לראות כי בעוד המדיניות הישראלית לאורך חמישים השנים הללו הולכת ומגדילה סיכונים, המציאות האזורית סימנה צורך ברור בגישה הפוכה ושמרנית. זאת בעיקר בעקבות ארבעה אירועים

אסטרטגיים מכוננים שצריכים להשפיע על תפיסת הביטחון הלאומי. השינויים הללו מעמידים בסימן שאלה גדול את הסיכונים שהמשיכה ישראל ליטול על עצמה בלי לעדכן את מדיניותה.

שינוי ראשון: המהפכה באיראן, 1979. עד סוף שנות השבעים היו איראן וישראל בנות ברית אזוריות וקיימו שיתופי פעולה נרחבים. ישראל, מדינה יהודית שהיא מיעוט במזרח תיכון מוסלמי-סוני ברובו, ניסתה מאז קמה לגבש ברית מיעוטים אזורית עם המיעוט הנוצרי בלבנון, עם המיעוט הכורדי בעיראק ועם המיעוט השיעי במזרח התיכון באמצעות איראן.¹⁰ בשל גודלה וכוחה של איראן לא דמתה בריתה של ישראל עם איראן לשום ברית אחרת עם מיעוטים באזור. מהפכת האייתולות שהתרחשה באיראן בשנת 1979 הפכה את איראן באחת מבת-ברית לאויבת מרכזית ונחושה. ברבות הימים, העוינות האיראנית יצרה אתגר ביטחוני, קונבנציונלי וגם בלתי-קונבנציונלי, המאפיל על כל אתגרי הביטחון האחרים הניצבים בפני ישראל. כיום, איראן הצועדת לרכישת יכולת גרעינית מקיימת שליטה אפקטיבית יחסית על המרחב העיראקי והסורי, ויש לה נוכחות צבאית ישירה ועקיפה בלבנון. איראן ניצלה עד תום את קריסת ההסדרים במזרח התיכון במהלך האביב הערבי ויצרה מערכת רב-חזיתית ישירה מול ישראל. מבחינת ישראל, המזרח התיכון שאחרי המהפכה האיראנית הוא מזרח תיכון אחר – בוודאי מבחינה אסטרטגית.

שינוי שני: עליית המוסלמים לשלטון בטורקיה, 2003. טורקיה, שהייתה המעצמה האזורית השנייה שקיימה ברית אסטרטגית של ישראל, שינתה את פניה עם עליית רג'יפ ארדואן לשלטון. למרות היסטוריה של שיתוף פעולה נרחב ואסטרטגי עם ישראל, ועל אף היותה המעצמה המחברת בין אירופה למזרח התיכון, הפכה טורקיה לגורם המחרחר אי-יציבות, המאמץ תפיסות תיאולוגיות וסוציולוגיות מבית תנועת 'האחים המוסלמים' ומיישם אותן בתחומי פנים ומדיניות חוץ, בין היתר על ידי תמיכה בארגון חמאס בעזה,¹¹ וכן בתנועה האסלאמית בישראל. תקופת שלטונו של ארדואן עיצבה מחדש את יחסי ישראל-טורקיה המושתתים כיום בעיקר על יחסי מסחר ותיירות אך נעדרים כמעט לחלוטין כל רכיב של שיתוף פעולה אסטרטגי. כמו במקרה של איראן, גם טורקיה הפכה, למורת רוחה של ישראל, מכוח מייצב אזורי לכוח מפר יציבות בעל שאיפות אימפריאליסטיות אזוריות הרואה בישראל יריבה.

שינוי שלישי: פיצול הרשות הפלסטינית, 2006. בשנת 1996 השלימה ישראל נסיגה מ-40% משטחי יהודה ושומרון שבהם חיים כ-95% מהאוכלוסייה הפלסטינית, וזאת לצד הנסיגה ממרבית שטחי רצועת עזה שבהם חיה כל האוכלוסייה הפלסטינית ברצועה. מנקודת הזמן הזו מתקיימת ישות פלסטינית עצמאית ואוטונומית הכוללת מערכות ממשל עצמאיות בשלל תחומי החיים ובהם חקיקה, משפט, דיפלומטיה, גביית מיסים, שיטור ועוד.

בשנת 2005 נסוגה ישראל באופן מלא מרצועת עזה בהנחה כי בכך תבוא לסיימה שליטתה של ישראל על הפלסטינים באזור זה. היו שהפליגו בדמיונם ותיארו את עתידה של רצועת עזה כ"סינגפור של המזרח התיכון": בתמיכה וסיוע בינלאומיים, חוף ים ארוך ושאיפות לקדמה – יצעדו הפלסטינים בעזה לעבר עתיד עצמאי משגשג אשר יוביל להסכם שלום כולל עם ישראל.

אלא שהשנים 2006–2007 לימדו אחרת: ארגון הטרור חמאס השתלט על רצועת עזה. בזמן שישראל עוד האמינה בדיאלוג קונסטרוקטיבי במטרה להגיע לשלום עם נציגי העם הפלסטיני – החלו להגיע תמונות שומטות לסת מרצועת עזה: מי שנתפסו כ"שותפים לתהליך השלום", נציגי הרשות הפלסטינית, הוצאו להורג באור יום. עזה עברה לשליטת ארגון החמאס. מסך ברזל ירד על עזה ועידן של פיצול הרשות הפלסטינית הלך והתקבע.

במקום "סינגפור של המזרח התיכון", נוצרה בעזה מוטציה סומלית-אירנית. במקום להיות אסם המזון של הפלסטינים הייתה עזה לאסם הטילים של התנועה האסלאמיסטית הפלסטינית. נוסף על כך, הנתק בין עזה ליהודה ושומרון איננו מוחלט; האויב נשאר משותף. לצד התבססות זרוע טרור צבאית בעלת יכולת רקטית בעזה, השיגה השלוחה הפלסטינית ביהודה ושומרון בשנת 2015 מעמד בבית הדין הבינלאומי בהאג, מהלך שהתאפשר בשל עצימת עיניים מצד ישראל כלפי הצטרפות הרשות הפלסטינית לאמנת רומא. ישראל העדיפה באותה עת להבליג ולהסכים בשתיקה לצעד האסטרטגי הפלסטיני במקום להחיל סנקציות משתקות על הרשות ולהניא אותה ממהלך המהווה הפרה יסודית של הסכם אוסלו. ב-2018 הגישה הרשות תלונה פלילית לבית הדין בהאג על פעולת צה"ל נגד חמאס במבצע צוק איתן. ובכך, בתנועת מלקחיים, מצאה עצמה ישראל מאוימת מטרור רקטי בעזה, אשר מגובה בטרור מדיני של הרשות הפלסטינית בהאג.

השילוב בין יכולות האש שפותחו בשלוחה הפלסטינית בעזה, שממוקמות בתוך אוכלוסייה אזרחית, לבין המעמד בבית הדין הבינלאומי בהאג שהושג על ידי השלוחה הפלסטינית ביהודה ושומרון, יצרו לראשונה מאזן אימה מאתגר לישראל ולצה"ל בכל הקשור למלחמה באיום הרקטי.

שינוי רביעי: האביב הערבי מ-2011. ה"אביב" הערבי שינה לחלוטין את נקודת שיווי המשקל שהתקיימה במזרח התיכון כמשך קרוב למאה שנה, מאז הסכמי סייקס-פיקו (1916), והעמידה חלק מהגבולות באזור בסימן שאלה. מאז תחילת אירועי האביב הערבי, קבוצות כוח חדשות-ישנות, המבוססות על יסודות דתיים ושבטיים, מערערות את המשטרים הקיימים ומחלקות ביניהן אזורי השפעה תוך טשטוש הגבולות המוכרים. תזוזות אוכלוסין כפויות וניכרות והתגבשות של אזורים אוטונומיים דה-פקטו, המוגדרים על בסיס זהות אתנית או דתית, מעצבות מחדש את מרחב המחיה של הפסיפס האנושי המרכיב את האזור.

סוריה נחרבה, עיראק קרסה, לבנון, לוב ותימן בשלבי קריסה. מצבן של מדינות אחרות באזור מעורער. אחת ההשלכות הבולטות של האביב הערבי על ישראל היא יצירת ציר יבשתי שיעי קיצוני מטהרן עד קוניטרה הנושקת לגולן. איראן, שהייתה רחוקה אלפי קילומטרים מישראל, מתייצבת על גבולה הצפוני של ישראל – גבול אשר פרק זמן קצר קודם לכן הפריד בינינו ובין ישות מדינית ושמה סוריה, שהייתה לאזור נטול משילות, שטח הפקר.

ספק אם הזעזועים שעבר האזור בעשור האחרון הגיעו לסופם. שינויי אקלים, מחסור במים, גידול אוכלוסייה, העמקת הרעב ומכות מגפת הקורונה, לצד סכסוכי דמים, תרבות של נקמת דם ולגיטימציה לטרור ולפתרון סכסוכים בדרכי אלימות – כל אלה מצדיקים את החשש של ישראל, שכנותיה והעולם כולו מפני גל נוסף של קריסת היציבות במדינות האזור.

ארבעת השינויים הללו מראים לאן פונה המזרח התיכון. ביובל השנים שבו אימצה ישראל אסטרטגיה של פשרות והידברות, היא עשתה זאת בהנחה שהאזור יצעד בכיוון אחד עם שינויים טכנולוגיים ועם תהליכי קדמה עולמיים שיאפשרו את הבשלתם של תהליכי דמוקרטיזציה. אלא שבפועל המזרח התיכון התקדם למקום אחר לגמרי. המזרח התיכון, שלא כפי שקיוותה ישראל, החל לחזור רעיונית למאה ה-11 במקום להתקדם למאה ה-21. וישראל? היא המשיכה להתנהל לאורה של אותה פרדיגמה בשעה שהאזור לא הקרין יציבות, ולא אימץ אותה תפיסה עקרונית של ישראל באשר לקידום שלום באמצעות נטילת סיכונים טריטוריאליים.

לאור השינויים שעבר המזרח התיכון בעשורים האחרונים וההשפעה שלהם על ישראל, ולאור השינוי בנכונות של הציבור הישראלי להסתכן למען הסיכוי לשלום, נראה כי על ישראל לחדול מלדבוק בקונספציה שליוותה אותה מאז שנות השבעים, ולאמץ תפיסה מעודכנת המשקללת לתוכה את השינויים הנרחבים שעברו ועוד יעברו על האזור.

עדכון תפיסת הביטחון הישראלית: שלושה עקרונות בסיסיים

לאחר שסקרנו את נוסחת אסטרטגיית הגבולות של התנועה הציונית מאז ועידת סן-רמו ועד ימינו, ולאחר שבחנו את התמורות והמגמות במזרח התיכון בחמשת העשורים האחרונים, וכן את המגמות העדכניות שישראל מתמודדת עמן, הגיעה העת לדון בפרדיגמה חדשה המכילה נוסחת ניהול סיכונים מעודכנת לאסטרטגיה הלאומית הישראלית.

כלל המגמות שפורטו באריכות עד כה דורשות מישראל לחשב מסלול מחדש ולעדכן את מדיניותה בכל הקשור להסדר שלום ונורמליזציה עם שכנותיה באזור. סנונית ראשונה לשינוי בחשיבה הישראלית והבינלאומית הגיעה בתחילת 2020 בדמות תוכנית השלום של הנשיא האמריקני דונלד טראמפ.

ההסכמים עם איחוד האמירויות, עם בחריין ועם מרוקו, והתחממות היחסים עם מדינות ערביות נוספות, מסירים את המשקולת שהונחה על כתפי ישראל בדמות קשר ישיר בין היענות לדרישות הפלסטיניות במשא ומתן לבין חידוש יחסים עם מדינות באזור. ישראל חופשייה וגמישה יותר היום לעדכן את מדיניותה ולהתאימה לאינטרסים האסטרטגיים שלה באזור. עליה לבסס את מדיניותה על שינוי תפיסתי, התכתבות מלאה ועקבית עם המציאות בשטח וזניחת פרדיגמות שנוסו וכשלו פעמים רבות – מיוזמת רוג'רס בסוף שנות השישים של המאה הקודמת, ועד ליוזמת קרי בשנת 2014 – למעלה מיובל שנים.

חרף העובדה כי רעיונות אלה טרם יושמו במלואם ולמרות הבדלי הגישות בין ממשלים וממשלות בעולם ובעיקר בארה"ב, שינוי הפרדיגמה שהתרחש בין השנים 2016–2020 הוא כאמור ציון דרך היסטורי ונקודת יחס חדשה בשינוי תפיסתי כולל, לכל הסדר נורמליזציה עתידי בין ישראל לפלסטינים ובין ישראל למדינות במזרח התיכון. ההכרה האמריקנית בירושלים וברמת הגולן, ותוכנית טראמפ להסדר בין ישראל למדינות ערב ובין ישראל לפלסטינים, האיצה מגמות חיוביות שאי אפשר להתעלם מהן. כל גורם מפוכח, גם אם בעבר פקפק ברעיונות אלה, מבין כיום כי נפל דבר ביחס להסדר בין ישראל לעולם הערבי, וכי בראייה היסטורית עידן חדש לפנינו.

אינני מתיימר לנסח כאן את תפיסת הביטחון החדשה של ישראל, אלא להציג שלושה עקרונות מרכזיים שהם בעיני עקרונות בסיסיים שיש להביא בחשבון בבואנו לעדכן את תפיסת הביטחון הלאומי. עקרונות הנוגעים לשאלת הגבולות, שאלת האנשים שגרים באזור השנוי במחלוקת, ושאלת האיום החדש של טילים ורקטות המכוונים כלפי אוכלוסייה אזרחית.

גם העקרונות שאציג להלן מבוססים על פרדיגמה מעודכנת ובריאה, הרואה בישראל חלק מהפתרון ולא חלק מהבעיה האזורית; והמניחה את יכולתן של מדינות ערביות ומוסלמיות לקיים נורמליזציה עם ישראל על בסיס כבוד לאומי, הכרה, קידום אינטרסים משותפים ושיתוף פעולה, ללא תלות או התניה בהגעה להסדר עם הפלסטינים.

עיקרון ראשון: שינוי גבולות - פתרון ולא בעיה

מאורעות האביב הערבי משרטטים מחדש את גבולות המזרח התיכון דה-פקטו גם אם עדיין לא דה-יורה. גבולות העבר – בייחוד אלה שבין עיראק, ירדן, סוריה ולבנון – נקבעו באופן שרירותי ומתוך אינטרסים מעצמתיים בהסכמי סייקס-פיקו לפני כמאה שנים, לקראת סיום מלחמת העולם הראשונה. היו אלה לרוב גבולות מלאכותיים, שהתעלמו מהחלוקה האתנית, הדתית והתרבותית של העמים והשבטים שחלקו את המרחב האימפריאלי העות'מאני, ויצרו מדינות 'לאום' מומצאות.

שינוי גבולות המזרח התיכון הוא תהליך היסטורי הכרחי, גם אם הוא רק בראשיתו. על ישראל, כמעצמה מזרח תיכונית, להוביל את השיח האסטרטגי המכיר באפשרות הזו – שיח שאירופה מתקשה להכיר בו.

כאשר באירופה לא הייתה הלימה בין הגבולות המדיניים לגבולות האתניים היא נגררה למלחמות עקובות מדם, בהן שתי מלחמות עולם. נדמה כי כיום נוצרה הלימה כמעט מלאה בין הגבולות המדיניים באירופה לחלוקה האתנית בשטח, בניגוד לנעשה במזרח התיכון. אירופה מסרבת להפנים את הלקח הנדרש ממלחמותיה ולהכילו באזורים אחרים בעולם: כפייה של גבולות שאינם מבטאים את החלוקה האתנית בשטח היא הגורם המציית סכסוכים לאומיים. המשך התעקשותה של הקהילה הבינלאומית על גבולותיו הישנים של המזרח התיכון גובה חיי אדם, יוצרת פליטות ומזעזעת את המערכות הפוליטיות באירופה בגלי פליטים מהמזרח התיכון המתדפקים על דלתותיה. גורלם של "האירופים החדשים", אותם פליטים המגיעים לאירופה בשל חוסר יציבות במזרח התיכון וסכסוכי הדמים שם, הוא נושא ליבה בשיח הפוליטי במדינות רבות באירופה. עניין זה גרם במישרין ובעקיפין לשינויים שלטוניים, ולמתחות ולשסעים בין מפלגות, תנועות רעיוניות ומובילי דעת קהל ביבשת. מחירים אלה, הנגבים בשל דבקות באידיאה בלתי ניתנת למימוש במזרח התיכון, הם בלתי סבירים ובלתי נתפסים – והם רק בראשיתם. אירופה משלמת ביציבותה ובאחדותה גם בשל התעלמותה מהמציאות האתנית השוררת במזרח התיכון.

הנשיא המנוח שמעון פרס נהג להבחין בין האפשרות לעשות מביצה חביתה לבין חוסר האפשרות לעשות מחביתה ביצה. כך למשל, הניסיונות האירופיים לשמור על שלמותן הטריטוריאלית של סוריה או של לוב אכן משולים לניסיון לעשיית ביצה מחביתה.

מתחייבת הבנה אירופית כי נדרשת חשיבה אחרת וייחודית בדיון הגבולות במזרח התיכון וכי אי אפשר להחיל הסדרים שהיו נכונים באירופה שלאחר מלחמת העולם השנייה על אזורים שונים מבחינה גיאוגרפית ותרבותית.

ההפנמה שהמזרח התיכון מחייב חשיבה חדשה התרחשה דווקא עם הכרת ארה"ב בריבונות ישראל ברמת הגולן.

רמת הגולן הייתה רק כאחוז אחד משטח המדינה שמאז תום המנדט הצרפתי כונתה 'סוריה'. הגולן שימש מרחב התקפי נגד ישראל, וגרם לחוסר יציבות מובנית למשך קרוב לעשרים שנה. מתקפה אפשרית מאזור הגולן איימה על קיומה של ישראל עד 1967. השליטה הישראלית ברמת הגולן הסירה את האיום, ויצרה גבול שקט ויציבות עד פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה.

החלת ריבונות ישראלית בגולן משמעותה הבטחת היציבות, וידוא הרתעה ישראלית מפני תוקפנות סורית עתידית ומניעת מלחמות ושפיכות דמים בהיקפים גדולים. ריבונות ישראלית בגולן אינה מציבה "אתגר הומניסטי" של "שליטה על עם אחר".

מעט הדרוזים החיים בשטח הגולן הישראלי זכאים לאזרחות ישראלית מלאה, ונדמה, לאור המתרחש בסוריה בעשור האחרון, שהשליטה הישראלית בגולן הצילה אותם מגורל דומה לזה שפקד את אחיהם מעברו השני של הגבול.

מקרה הגולן בפרספקטיבה היסטורית אפשר את הולדתה של סנונית חדשה לשינוי פרדיגמטי, ועיקרה: כדי להבטיח יציבות ושלום באזור, יש לאפשר שינוי גבולות ולא להסתפק בתיקוני גבול קוסמטיים.

הכרת ארה"ב בריבונות ישראל בגולן היא צעד ראשון של הכרה בגבולות חדשים המשקפים את המציאות בשטח. זו חשיבותה העמוקה של ההכרה האמריקנית בריבונות ישראל בגולן: צעד גדול לישראל, צעד ענק למזרח התיכון – ועלינו להיערך לצעדים שיבואו אחריו.

אל ההכרה האמריקנית בגולן הישראלי יש לשאוף לצרף הכרה בבקעת ירדן ישראלית, שהיא אינטרס ישראלי וירדני משותף. הכרה אמריקנית בשדרה המזרחית של ישראל בשליטה ריבונית ישראלית – מרמת הגולן, לאורכו של הירדן (בהמשך לערבה בואכה אילת) היא מחויבת המציאות לנוכח המתרחש בחזית המזרחית. משמעות צעד זה הוא ששיקולי ביטחון אזורי, שיקולי יציבות מפני זעזועים, גוברים על קיבעון תפיסתי בדיון הטריטוריאלי.

במציאות שבה איום הטילים על ישראל הוא האיום האסטרטגי העיקרי, ישראל איננה יכולה להרשות לעצמה להמשיך לנהל מדינה עם עורק חיים אחד לאורך החוף, העורק המערבי. ישראל חייבת לייצר במקביל עורק חיים נוסף, מזרחי. תפיסה גיאוגרפית אסטרטגית זו מתחזקת שבעתים בהינתן מרוץ חימוש גרעיני עתידי במזרח התיכון. היכולת של ישראל להתמודד עם מתקפה בלתי-קונבנציונלית תלויה גם בקיומו של מרחב תנועה המחבר בין צפון לדרום ואשר נמצא מזרחה מגב ההר המרכזי החוצה את שטחה של הארץ.

האסטרטגיה הישראלית ל-25 השנים הבאות חייבת להיות פיתוח רמת הגולן, עמק הירדן, בקעת הירדן וציר הערבה-אילת, ויישוב שני מיליון ישראלים שם. אומנם מדובר באזור מאתגר מבחינה אקלימית ותשתיתית, אך בכלים הטכנולוגיים המצויים ברשותנו כיום מדובר באתגר מורכב פחות וכבד פחות מכפי שהיה בעבר.¹²

במבט צופה פני עתיד לגידול הצפוי באוכלוסיית ישראל, החשיבות האסטרטגית של פיזור, ופוטנציאל גלי עלייה עתידיים – ישראל חייבת לבסס את השדרה מזרחית כעורק מקביל; יש לכך חשיבות לאומית וגיאוגרפית אסטרטגית כאחד.

אימוץ עקרוני של רעיון שינוי הגבולות והתאמתם למצב בשטח יכול לשמש גם תמריץ להגעה להסדר בין ישראל לפלסטינים. במשך עשורים דחו הפלסטינים הצעות

ישראליות ואמריקניות להסדר על בסיס פשרה מרחיבה. לאורך כל אותן שנים, מהסכמי אוסלו ועד יוזמת קרי בשנת 2014, בכל פעם שהפלסטינים סירבו להצעה, הם קיבלו בתמורה הצעה משופרת וטובה יותר. הזמן עבד תמיד לטובת הפלסטינים ולרעת הישראלים. מציאות זו יצרה להם תמריץ שלילי להגיע להסדר.

שינוי הפרדיגמה שחל בתוכנית טראמפ הוא מבחינת הפלסטינים לראשונה זה שנים הליכה אחורה, קבלת הצעה פחות טובה מההצעה הקודמת. הפלסטינים הבינו לראשונה שהזמן יכול לעבוד גם לרעתם ולא רק לטובתם. זהו מרכיב קריטי שכל מי שחפץ בהסכם בין ישראל לפלסטינים חייב לשמרו. רק כך יהיה אפשר להביא את הפלסטינים לשולחן המשא ומתן ואולי אף למוכנות לפשרה.

לסיכום, בלי להיכנס לפולמוס אידיאי בשאלת הזכות על הארץ: מעבר לפרדיגמה של שינוי גבולות אמיתי ומהותי ולא תיקוני גבול זניחים הוא תנאי הכרחי ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני. ישראל לא תיסוג לגבולות '67 בתיקוני גבול מזעריים. העשור האחרון במזרח התיכון גרם לציבור הישראלי להפנים שבעשור השלישי של המאה ה-21 אי אפשר ליטול סיכונים שנראו אפשריים בעשור הראשון של המאה.

עיקרון שני: שלילת העברת אוכלוסייה ככלי לפתרון סכסוך אתני

ישראל שולטת בחלקים ביהודה ושומרון זה יותר מיובל שנים, והיא מחזיקה בתביעות היסטוריות ביטחוניות ואחרות בנוגע לשטח שעתידי מצוי במחלוקת. בפרק זמן ארוך זה המציאות בשטח השתנתה מבחינה דמוגרפית במידה ניכרת. כיום, חיים בשטח C כחצי מיליון ישראלים, נוסף על כ-220 אלף ישראלים החיים בגבולותיה המוניציפאליים של ירושלים שמעבר לקווי '67.

הבסיס להנחת המוצא של התוכניות ליישוב הסכסוך בין ישראל לפלסטינים היה תמיד הרעיון של העברת אוכלוסייה ישראלית ופירוק קהילות. ההתייחסות לאתגר העקירה הייתה כאל אתגר לוגיסטי או אכיפתי ולא כאל אתגר מוסרי, רעיוני וחברתי.

במכתבו של הנשיא ג'ורג' בוש הבן לראש הממשלה המנוח אריק שרון בשנת 2004 נעשה לראשונה שימוש במושג חדשני וחשוב בדרך להשגת הסדר בין ישראל לפלסטינים: "Facts on the ground" ("עובדות בשטח"), כלומר, הסדרים פוליטיים צריכים להתחשב במציאות בשטח. לראשונה עלתה הנחת העבודה שהעברת אוכלוסייה ישראלית ממקום מושבה בהיקפים ניכרים איננה ישימה, ובהתנגשות בין ערכים תועדף פרקטיקת שינוי הגבול על פני פרקטיקת פינוי בני אדם.

מאז מכתב בוש עברו קרוב לעשרים שנה. המציאות בשטח השתנתה וממשיכה להשתנות מדי יום. גם העולם משתנה, ותפיסות עולם שרווחו במאה ה-20 אינן רווחות עוד במאה ה-21. נדמה שעם הזמן הופנמה ההבנה שנסתם חלון הזמן ההיסטורי שאפשר יישום מהלך של העברת אוכלוסייה כחלק מהסדר שלום.

תוכנית טראמפ הרחיבה את העיקרון שנקבע במכתב הנשיאותי של בוש והתבססה על הרעיון שכדי לפתור סכסוך אתני אין משתמשים עוד בכלי של העברת אוכלוסייה. מדובר בשינוי דרמטי לעומת הצעות פתרון קודמות.

שלילת רעיון העברת אוכלוסייה ככלי לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני מבוסס על שלושה היבטים. ראשית, ההיבט העקרוני. אין לראות את חזרתו של העם היהודי למולדתו, אל הטריטוריה המכוננת של תרבותו, דתו והווייתו, כמעשה עוולה. משמעותה של גזירת פינוי האוכלוסייה הישראלית מיהודה ושומרון הייתה שהמדינה היהודית צריכה לקבל הכרעה היסטורית אקטיבית, שלפיה נוכחות קבועה והתיישבות יהודית בשטח המכונן את הציוויליזציה היהודית היא אסורה. יש הבדל תהומי בין החלטה עקרונית לוותר על שטח שאינו מיושב, להפסיד שטח במלחמה או לא ליישב שטח מוחזק – לבין החלטה אקטיבית לעקור התיישבות קיימת בת חצי מאה משטח מסוים. מיסוד 'תחום-מושב' יהודי בארץ ישראל בעידן הנוכחי, דבר שאינו לגיטימי בשום מקום בעולם, תוך העברתם של רבבות מביתם – היא החלטה פוליטית היסטורית שקשה מאוד להצדיק מנקודת מבט ציונית או אפילו מוסרית כללית.

אי אפשר להמשיל את עקירת הנוכחות היהודית ביהודה ושומרון לנסיגה הצרפתית מאלג'יריה (שהתקבלה במאה הקודמת אחרי הכרעה במשאל עם). אין דין אלג'יריה לצרפתים כדין יהודה ושומרון לעם היהודי. ההתיישבות הישראלית ביהודה ושומרון אינה בחזקת "קולוניות מעבר לים"; היא מתקיימת בלב ההיסטורי של הארץ הנמצא במרחק נגיעה מעריה המרכזיות של ישראל. עקירה כזו איננה "תיקון היסטורי" ואף לא "השבת במצב לקדמותו", אלא צעד שיקובע בזיכרון הלאומי הקולקטיבי כעוולה היסטורית.

הרס קהילות ופינוי אנשים בהקשר זה אינו מתקבל על הדעת. אין, וספק אם יהיה בעתיד הנראה לעין, כוח פוליטי שיוכל לקבלה, למעט אולי גורם בעל מעמד מיתי של 'אב האומה' שבסיס התמיכה שלו הוא מימין.

עקירה כזו פסולה גם מן ההיבט המוסרי הפשוט. הפרקטיקה של פתרון סכסוכים אתניים על ידי העברת אוכלוסייה, פרקטיקה שיושמה במאה ה-20 ובפרט בחציה הראשון, אינה מיושמת עוד במאה ה-21, לבטח לא בהיקף התביעות שדורשים המתונים בצד הפלסטיני. המאבק לשלום הולך יד ביד עם ההכרה בזכויות אדם, וזניחתן לשם השגתו היא בגדר סתירה פנימית.

לבני אדם, לרבות למתנחלים, זכויות יסוד לכבוד ולקניין. במאה ה-21 כבר אי אפשר לעקור אנשים מביתם ומנוף מולדתם ההיסטורי כאילו היו חפץ הניתן להזזה, בין בהסכם שלום ובין באופן חד-צדדי. אתגר השלום הישראלי העדכני מקפל בתוכו את הצורך להשיל ממנו רעיון העתקת אנשים מביתם, יהודים או ערבים.

הדוגמה הקרובה והטובה ביותר לסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא הסכסוך הטורקי בצפון קפריסין. טורקיה פלשה לצפון קפריסין ב-1974. עם הפלישה נעקרה האוכלוסייה היוונית בצפון האי, ולאורך השנים עברו רבבות מתנחלים טורקים מטורקיה לצפון קפריסין. כאשר תבעו הקפריסאים היוונים להוציא את המתנחלים הטורקיים מן האי, קבע בית הדין האירופי לזכויות אדם ש'אין מתקנים עוול באמצעות עשיית עוול נוסף' ודחה את הדרישה. יתר על כן, שום הצעה בינלאומית לפתרון הסכסוך בצפון קפריסין אינה כוללת העברת אוכלוסייה טורקית בחזרה לטורקיה. מה שנכון לשאר העולם נכון כנראה גם לישראלים ולפלסטינים בשטחי C.

ושלישית, עקירה כזו צריכה לרדת מן הפרק בשל היבטים מעשיים. ביהודה ושומרון חיים כיום כחצי מיליון ישראלים. לכל איש יש שם וכתובת מגורים, משפחה, קרובים ורחוקים. חלק מהישראלים וחלק מהפלסטינים לוקים בטעות תפיסתית שלפיה הסדרי האתמול באזור הם שיכתבו את עקרונות הסדרי העתידי בהתיישבות הישראלית ביהודה ושומרון. טעות רווחת כזו מניחה שהנסיגה מסיני, שכללה העברת אוכלוסייה בהיקף של 3,000 ישראלים, ולאחריה הנסיגה החד-צדדית מעזה שהייתה כרוכה בהעברת אוכלוסייה של כ-9,000 ישראלים, הן תקדים ראוי להסדר עתידי, ושהן מכשירות פרקטיקה להעברת אוכלוסייה של מאות אלפי יהודים החיה את חייה ביהודה ושומרון.

אלא שהדברים אינם דומים. העיר ימית שבפתחת רפיח קמה בשנת 1977 ופונתה כעבור חמש שנים. ביהודה ושומרון ההתיישבות היא בת חצי מאה. כיום חיים באזור בני הדור הרביעי למייסדים; הם אינם "אורחים נוטים ללון"; שורשיהם הנטועים בקרקע עמוקים ומשמעותיים. שם ביתם.

אין כיום אפשרות להעביר את האוכלוסייה היהודית ממקומה בהיקף שאליו התפתחה. החברה הישראלית לא תישא עוול כזה, והשסע החברתי שמהלך היסטורי כזה ייצור לא יאוחה. העלות הכלכלית של מהלך כזה היא דמיונית, וספק אם יש מערכת בירוקרטית או ממסד ממשלתי שיוכל לבצע פעולה בהיקפים המדוברים. צה"ל לא יוכל לבצע משימה מסוג זה.

שטחי יהודה ושומרון הם בסיס זכותנו ההיסטורית על הארץ, כפי שהדגיש מנחם בגין שוב ושוב; הם גם עומק אסטרטגי וערובה לביטחוננו, כפי שמדגיש נתניהו שוב ושוב. אבל בנוסף לטיעונים אלה, יש לבסס כיום את הטיעון הישראלי גם על המרכיב ההומניסטי והפרגמטי שמחייב להתחשב בעובדה כי בשטחי C מתקיימת התיישבות ישראלית יהודית נרחבת, שאי אפשר ולא מוסרי לעקור במסגרת הסדר מדיני.

עיקרון שלישי: פירוז האזור מרקטות וטילים

ירי רציף על ריכוזי אוכלוסייה מחייב תגובה אגרסיבית לרבות כיבוש שטחים והחזקתם לאורך זמן. מניעת התחמשות בטילים וברקטות ארוכות-טווח, ויצירת אזור מפורז מהם, הן אפוא נדבך מהותי ביכולת לכבד גבולות ולשמר יציבות.

בעיית הליכה של המזרח התיכון המסתמנת בחלוף עשור לאביב הערבי, היא שיותר ויותר פרטים, ארגונים ותנועות באזור מאמצים תפיסות עולם ואמונות התואמות את הלכי הרוח במאה ה-11 ובמקביל מפתחים נגישות לטכנולוגיה ואמצעי תקיפה של המאה ה-21. ישראל עומדת בחזית המאבק למתן מענה להשלכות הפער בן אלף השנים.

במלחמת לבנון השנייה נורו לראשונה רקטות על ריכוזי אוכלוסייה כאסטרטגיה מרכזית של מתקפת האויב. במקום טורי שריון השועטים לעבר גבולה של ישראל, שוגרו מטחי רקטות וטילים מלב אוכלוסייה אזרחית אל ליבן של ערי ישראל. טקטיקת לחימה זו, שפיתח ויישם בשנת 2006 ארגון חזבאללה בלבנון, אימץ עוד באותה שנה חמאס בעזה. מאז, עיקר בניין הכוח, הן של חזבאללה הן של חמאס, מיועד ומוכוון לפגיעה באוכלוסייה אזרחית. בשנים האחרונות, תהליכי האצה טכנולוגית הופכים את איום הרקטות והטילים מאיום סטטיסטי לאיום מדויק: קפיצת-מדרגה טכנולוגית, המשנה שוב את מפת האיומים לרעתה של ישראל.

למציאות זו אין אח ורע בשום מקום אחר בעולם. האוכלוסייה הישראלית היא האוכלוסייה הגדולה בעולם הנתונה לאיום בהיקף כזה, והיא היחידה המאוימת באופן שגרת, על בסיס קבוע, בירי רקטי מדויק. "לכל רחוב יש רקטה. לכל טיל יש כתובת אזרחית".

בשני העשורים האחרונים אימצה ישראל את אסטרטגיית הסבבים, המגלמת בתוכה את הרעיון הבסיסי של יכולת ההכלה העיתית של ירי רקטות וטילים על אזרחים, ואת הצורך לצאת, אחת לכמה שנים, למבצע צבאי שאמור להביא לשקט של כמה חודשים או שנים, עד לצורך ביציאה למבצע נוסף.

שימוש מסיבי ברקטות ככלי המערכה של חמאס בעזה הופיע לראשונה במבצע עופרת יצוקה (2008–2009), ולאחר מכן בהיקף גדול ובטווחים רחוקים יותר במבצע עמוד ענן (2012). השימוש ברקטות הגיע לשיאו במבצע צוק איתן (2014), שבו אותגרה ישראל במשך חמישים ימים בירי על ריכוזי אוכלוסייה לרבות בתל-אביב ובנתניה. כלכלת מדינת ישראל, מדינה חברה בארגון ה-OECD, ובה תל"ג של כ-40 אלף דולר לשנה, שותקה למשך קרוב לחודשיים, לרבות השבתה של שדה התעופה הבינלאומי לימים מספר, השבתה של קווי רכבת וכוננות ספיגה בנכסים לאומיים ומבני ממשל. אין מדובר במלחמה בספר, כי אם בפגיעה במרכזי החיים והעסקים של המדינה.

מרבית תשומת הלב הציבורית במבצע צוק איתן ניתנה לאיום המנהרות, איום טקטי במהותו בהשוואה לאיום הרקטי האסטרטגי. ישראל שגתה בכך שלא סיימה את המבצע במקום שבו הייתה צריכה לסיימו: הותרת עזה מפורזת מרקטות.¹³ תמונת הסיום של המבצע הייתה צריכה להיות שיירת משאיות נושאות רקטות ארוכות

טווח עוזבת את רצועת עזה לכיוון מצרים. במקום זאת הסתיים המבצע ללא הכרעה בשדה הרקטי, תוך הכלה של האיום האסטרטגי המרכזי מעזה והסכמה ישראלית עקרונית להמשך בניין הכוח של חמאס והתעצמותו עד הסבב הבא. ישראל השלימה עם הגדרת ההישג של חמאס המורכבת משלושה מרכיבי ליבה: גם המשך שלטון חמאס ברצועה, גם הסכמה ישראלית להמשך בניין הכוח הרקטי, וגם שיקום חלקי של הרצועה.

אסטרטגיית הסבבים הגיעה לקצה יכולת ההכלה הלאומית במבצע צוק איתן. ישראל נמנעת מאז משינוי מדיניותה, למרות האיום המשתכלל ומתגבר על אורחיה, ואף ששדה הקרב ו"מי הקרב" עברו ממרחבי האויב למרחבי העורך הישראלי. בפועל אימצה ההנהגה הישראלית הכרעה היסטורית וגזרה על מי שגר באזורים הסמוכים לגבול עזה חיי שגרה של איום ירי רציף ללא מענה מכריע של הצבא, צבא שעל פי האמנה המכוננת של ישראל אמור להגן על האוכלוסייה האזרחית בכל אמצעי וכמעט בכל מחיר. ספק אם בשנים הבאות יוכל הציבור הישראלי להשלים עם מדיניות פאסיבית הגנתית זו.

מאורעות צוק איתן הם רק קדימון לקראת הצפוי במקרה של עימות צבאי בצפון. על כן ישראל חייבת להתמקד בהוצאתו של איום ירי הרקטות והטילים אל אוכלוסייה אזרחית ממשוואת המלחמה, להחיל את עקרון הפירוז בעזה תחילה, ולהתנות את שיקומה של עזה בפירוזה. רעיון הפירוז כתנאי לשיקום נכלל במפורש בהחלטת ממשלת ישראל לסיים את סבב צוק איתן, אך בפועל הממשלה מאפשרת שיקום איטי של הרצועה תוך מחיקת הדרישה לפירוז. עקרון פירוזה של עזה נכלל גם כאבן ראשה בתוכנית טראמפ כפי שפורסמה. הפירוז בתוכנית זו הוצג כתנאי הכרחי ליציבות וכתנאי בסיסי להסדר בין ישראל לפלסטינים.

ישנם המטילים ספק באפשרות המעשית של פירוז עזה מרקטות. מקצתם אינם רואים היתכנות מעשית לכך. אחרים טוענים כי המחיר בחיי חיילים יהיה קשה מאוד. השיח סביב רעיון פירוז עזה מרקטות ארוכות טווח דומה לשיח שהיה במערכת הישראלית ערב מבצע חומת מגן. גם אז היו רבים וטובים שפיקפקו ביכולת של ישראל להשיג שליטה במרחבים גדולים ולהשמיד תשתית צבאית וארגונית שמוקמה בלב הערים הפלסטיניות. והנה, מבצע חומת מגן שינה לחלוטין את מרכיבי האיום שהופנו עד אז נגד ישראל. הוא בוצע מאוחר מדי: רק כשכלו כל הקיצין והתעוזה כופפה את הקיפאון המחשבותי שהכתבו ממסדי המערכות המדינית, הצבאית והתקשורתית.

ההצעה לפירוז עזה מרקטות מבוססת גם על הניסיון הבינלאומי המוצלח לפרז את סוריה מנשק כימי. ב-2013 ניצב אסד בפני משוואה ברורה: לפרק את הנשק הכימי או לאבד את השלטון בסוריה. אסד כמובן בחר להתפרק מארסנל הנשק הכימי שלו, שהיה מרכיב הליבה האסטרטגי של העוצמה הצבאית הסורית עד אז.

מקרה המבחן הסורי יכול וצריך להיות מיושם גם על המקרה העזתי. על ישראל לפעול בנחישות לפירוז רצועת עזה מרקטות כתנאי מקדים לשיקומה ולהמשך שלטון חמאס. אין עוד תוחלת למדיניות הסבבים המאפשרת את המשך שליטת חמאס ברצועה ואת המשך בניין הכוח של חמאס ומסתמכת על יכולות הגנה ישראליות שעלותן הולכת ומאמירה ועילותן הולכת ופוחתת.

עיקרון הפירוז צריך להיות העניין המרכזי גם בשיח האזורי והבין-לאומי. ההתעלמות הבין-לאומית מהאיום הרקטי המופנה נגד אוכלוסייה אזרחית היא שגויה ומסוכנת. הנעשה בישראל מקדים את שיכול להתרחש במקומות אחרים – ובפרט באירופה, שעלולה לפגוש איום דומה מוקדם מהצפוי. ירי טילים מאזורים נטולי משילות בצפון אפריקה לעבר דרומה של אירופה אינו דבר בלתי-אפשרי, וככל שטווח הרקטות והטילים עולה והנגישות לטכנולוגיה של כלי משחית מעופפים נעשית קלה יותר – עולה יכולתם של מעטים לאיים על רבים בכל מקום ובכל זמן, הן מעשית הן תודעתית.

סיכום

לצד חתירה אסטרטגית לשלום, והימנעות מהחמצת הזדמנויות לפריצת דרך, על ישראל לאמץ את ההכרה כי על המזרח התיכון המעורער למצוא נקודת שיווי משקל חדשה. עד מציאתה של זו, אין מנוס ואין ברירה לישראל אלא לאמץ נוסחת ניהול סיכונים שמרנית יותר מזה שאימצה בארבעת העשורים שחלפו. נקודת שיווי משקל כזו עשויה גם להבשיל את התנאים להסדרי שלום נרחבים יותר – ובהם גם הסכם ישראלי-פלסטיני בר-קיימא.

נכון, צריך לנהל את הסכסוך בחוכמה ולא רק בצדק, להבטיח את דמותה המוסרית של החברה הישראלית, ולעשות כל מאמץ לשמור על מעמדנו הבינלאומי, לטפח סולידריות פנימית ולעודד פיוס. אך לצד כל זאת אסור להתבלבל בין הרצוי לבין המצוי. בין אמת לבין שקר. יש רגעים היסטוריים שבהם הציבור מייחל לשיח אותנטי, גם אם הוא מכיל התמודדות עם דם, יזע ודמעות. רגעים שבהם תוגת הפיכחון עדיפה על הטעויות חוזרות ונשנות של תקוות שווא.

מאה שנים אחרי ועידת סן-רמו, המזרח התיכון נמצא בעיצומם של שינויים מרחיקי לכת. לא ברור מה יעלה בגורלן של המדינות הקיימות כיום באזורים אלה לנוכח הדרמה הגיאופוליטית המתרחשת לנגד עינינו בעשור האחרון. ואולם, הרעיון הנועז להקים בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, שעוגן בסן-רמו, הוכיח את צדקתו ונכונותו ההיסטורית. מדינת היהודים היא התוצר המדיני המוצלח ביותר של החלטות אומות העולם בכל הקשור למתרחש במזרח התיכון. יש להמשיך ולשמור עליו מכל משמר. זהו אינטרס לאומי ישראלי, אך זהו גם אינטרס בינלאומי של כל אדם, חברה ועם הרואים בעצמם שותפים לקהילת העולם החופשי.

בשורש הדברים, החברה הישראלית חייבת לשוב אל היסודות: אל האמונה בצדקת המפעל הציוני, שהביא ברכה לאזור כולו ועוד יד ברכתו נטויה. ערעור האמונה הזו הוליד נכונות נרחבת לויתורים – אך הנכונות הזאת לא הביאה שלום אלא דווקא העמקה של האלימות וההרס באזור כולו. הגבולות של המרחב הציוני, לעומת זאת, היו לגבולות התקווה, השגשוג והעתיד המבטיח – שעליו יש להגן בתבונה ובאומץ.

1. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, דמוגרפיה יהודית במאות האחרונות, 4.9.2018.
2. את התשתית הרעיונית הניחו שני סטודנטים צעירים, דוד בן-גוריון ויצחק בן-צבי, שספרם ראה אור בניו-יורק ב-1918 בכתרת "ארץ ישראל". הספר יצא לאור בידידי. לתרגום לעברית ראו דוד בן-גוריון ויצחק בן-צבי, ארץ ישראל בעבר ובהווה, ירושלים: יד בן-צבי, 1980.
3. ישיבת הממשלה, 19.6.1967, סעיף 563 עמ' 98, ארכיון המדינה א-8164/8. וראו "דיוני הממשלה 18-19 ביוני 1967", אתר ארכיון המדינה: "החלטת ממשלת ישראל הועברה בחשאי לארצות הברית. ממצרים או מסוריה לא קיבלה ישראל תשובה חיובית. בסוף אוגוסט התכנסו מנהיגי מדינות ערב בחרטום לוועידת פסגה, וב-2 בספטמבר קיבלה הוועידה את ההחלטות הידועות בתור 'הלאוים של חרטום': לא משא ומתן עם ישראל, לא שלום עם ישראל ולא הכרה בישראל. החלטות אלו הביאו למעשה לשחיקה בעמדת ישראל שיש לוותר על סיני ועל רמת הגולן תמורת חווי שלום והסדרי ביטחון עם מצרים ועם סוריה. ב-27 באוקטובר 1967 כתב אשכול לאבן: 'לידיעתך, מסופקני אם היום תאשר הממשלה את הסיכום מ-19 ביוני בדיוק' (אה"מ, א-7071/5). שנה לאחר מכן, ב-31 באוקטובר 1968, קיבלה הממשלה החלטה חדשה: כתנאי לשלום עם מצרים תתבע ישראל להשאיר בידיה את שארם א-שיח' עם רציפות יבשתית בינה לאילת (אה"מ, א-7634/5). בכך התבטלה ההחלטה מ-19 ביוני 1967. עם זאת אפשר להניח שהחלטה זו עמדה לנגד עיניו של ראש הממשלה מנחם בגין כעשור לאחר מכן, בעת שהחליט לוותר על כל סיני תמורת חווי שלום והסדרי ביטחון עם מצרים".
4. באוקטובר 1956, במהלך מלחמת סיני, כבשה ישראל את רצועת עזה ואת רוב חצי האי סיני. שלושה ימים
- לאחר סיום המלחמה, בעקבות לחץ אמריקני, אולצה ישראל לסגת מכל השטחים שכבשה אז. זו הייתה נסיגה חד-צדדית, תוצאה של לחץ מדיני ולא במסגרת הסדרית או הסכמית. לא היה במהלך זה משום סטייה מתפיסת הביטחון הלאומי שהייתה נהוגה באותה עת.
5. ראו להלן בטבלה.
6. אמירה המיוחסת ליוסף טרומפלדור.
7. לאחר שישראל גילתה להפתעתה שסוריה פיתחה בחשאי כור גרעיני, והפציצה אותו ב-2007.
8. ראו Frederic Hof, "I Got Syria So Wrong", Politico.com, 14.10.2015. למעשה, לאורך כעשרים השנים 2011-1992, חמש ממשלות שונות בחמישה הרכבים שונים ניסו להגיע להסכם עם סוריה על נסיגה מהגולן. ישראל אף נמנעה מיישוב מאסיבי של הגולן באופן שיסמן את כוונותיה העתידית לגביו. כיום, 52 שנה מאז כבשה ישראל את הגולן, אזור המשתרע על שטח העולה בגודלו על גוש דן, חיים בו רק כ-27 אלף ישראלים. להרחבה ראו צבי האזור ואיציק צרפתי, הערות לאסטרטגיה לאומית לרמת הגולן, ירושלים: פורום קהלת, 2018.
9. ראו בהרחבה יעקב אלירז, "לשמור על האינטרס הישראלי", השילוח 15 (יולי 2019).
10. השיעים הם כ-15% מהעולם המוסלמי, שרובו סוני. איראן היא המדינה השיעית הגדולה בעולם: 90% מאוכלוסיית איראן, כ-65 מיליון נפש, הם שיעים.
11. ארגון הטרור חמאס הוא שלוחה של ארגון האחים המוסלמים ברצועת עזה.
12. וראו מאמרו של ליאור כוריאל "השדרה הכפולה: חזון למאה ה-21", השילוח 21 (ספטמבר 2020).
13. צבי האזור, "לטפל בטיילים, לא בחמאס", YNET, 11.7.2014.